

ЕМИЛИЈА Д. РЕЦИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

ЛАЗАРИЦА У СИРИНИЋКОЈ ЖУПИ (реална и акциона компоненти обреда)

САЖЕТАК. Овај рад подразумева теренско истраживање на простору Сиринићке жупе, у подножју Шар-планине. Предмет истраживања јесте опис обреда под називом Лазарица, који се везује за Лазареву суботу. Са етнолошког и етнолингвистичког аспекта анализирају се реална и акциона компонента обреда, што омогућава стицање увида у ритуалне поступке и предмете. Даје се приказ обреда у прошлости и садашњости, са свим варијантама лазаричке праксе које су на терену забележене, ради утврђивања разлика насталих временом, као и народна веровања и ставови у вези са различитим сегментима ове обичајно-обредне праксе, са циљем стицања потпуније представе о културној свести народа на овим просторима.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: етнологија; етнолингвистика; Сиринићка жупа; Лазарева субота; Лазарица; обичај; прошлост; садашњост.

Сведоци смо наглог научно-технолошког развоја човечанства, урбанизације сеоских средина и модернизације комплетног друштва. Услед напуштања сеоских домаћинстава и прихватања модернијег начина живота, традиционално културно наслеђе

¹ emilijaemaredzic@gmail.com

Рад је примљен 27. јула 2020, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 6. јула 2021.

полако постаје део прошлости, а потом одлази у заборав. Будући да су поједини елементи традиционалне културе, како духовне тако и материјалне, већ далеко од поимања млађих генерација, сматрамо да су теренска истраживања са циљем бележења и анализе духовног и материјалног културног наслеђа српског народа веома значајан допринос науци, чувајући културни идентитет одређених друштвених заједница.

Традиционална култура Срба на Косову и Метохији, веома богата и недовољно истражена, посебно је угрожена, услед тренутних друштвено-историјских прилика које подразумевају прилично непогодне околности за српски народ на овим просторима, а самим тим и за српско културно наслеђе. Стога, наша је намера да у овом раду прикажемо и сачувамо од евентуалног заборавља део духовне културе српске заједнице на крајњем југу Косова и Метохије, у Сиринићкој жупи, у подножју Шар-планине.

Сиринићка жупа се под тим именом помиње још у српско средњовековно доба, јавља се у три повеле цара Душана, како истиче А. Урошевић. Ова област је дуго била насељена искључиво српским становништвом, о чему сведоче ктитори некадашњих цркава поменути у записима, саме цркве, многи топоними у скоро свим насељима, као и остаци српске културе у селима која су данас насељена албанским становништвом (Урошевић, 1948).

Сиринић има шеснаест села. Почев од запада на исток, то су: Севце, Јажинце, Брезовица, Штрпце, Готовуша, Драјковце, Фираја и Брод, на десној страни Лепенца, и Врбештица, Беревце, Доња Битиња, Горња Битиња, Сушиће, Коштањево, Вича и Ижанце, на левој страни те реке. Штрпце је административно средиште општине и налази се у централном делу општинске територије (Реџић, 2018, стр. 249). Данас је ово једна од десет општина већински насељених српским становништвом на простору Косова и Метохије. Четири села су насељена Албанцима (Фираја, Брод, Коштањево и Ижанце), у четири села живе и Срби и Албанци (Сушиће, Горња Битиња, Доња Битиња и Вича), а у осталим селима живи само српско становништво (Штрпце, Севце, Јажинце, Готовуша, Брезовица, Врбештица, Беревце и Драјковце).

Говор Сиринићке жупе врло је специфичан; поред тога што показује изразите особености у односу на призренско-јужноморавски дијалекат, ком и припада, може се приметити и висок степен неуједначености у говорима појединачних села ове шарпланинске жупе. П. Ивић истиче да предео око Шар-планине спада, заједно са југозападним делом зетско-сјеничког дијалекта, у по-

дручја најјаче диференцијације на карти српских дијалеката (Ивић, 2009, стр. 176). Овим говором највише се бавио Р. Младеновић; у монографији *Говор северношарљанинске жупе Сиринић* истиче се да је структура овог идиома јединствена у оквиру српског дијалекатског простора, као и да сиринићки говор заслужује посебан однос (Младеновић, 2019, стр. 51).

Сиринићка жупа представља „јужни стожер етнокултурне целовитости Србије“, а њен специфичан положај допринео је својеврсној изолацији овог „планинског острва“ од других културних утицаја, те очувању бројних тековина материјалног и нематеријалног културног наслеђа (Закић, 2018, стр. 149). Област Сиринића и данас карактерише веома добро очувана традиција; богато традиционално културно наслеђе, изражено кроз специфичну обичајно-обредну праксу, веровања, народну прозу и поезију, завређује пажњу научних истраживања. Народна традиција је очувана у обредима како животног тако и календарског циклуса. Иако на овом терену до сада нису вршена систематична етнолингвистичка истраживања, појединим елементима традиције Сиринићана посвећена је пажња у стручној литератури.

У раду *Обредна храна и њиће мешићана Сиринићке жупе*, бавећи се лексиком хране и пића у обредима животног циклуса, који подразумева рођење, свадбу и смрт, аутор представља и саме обреде (или делове обреда), ритуалне радње, веровања у нечисте силе и заштиту од њих (Рецић, 2019).² А. Павловић је дао детаљан опис обичајно-обредне праксе која се одвија на дан Белих поклада, познате под називом *Прочка и маване кумбара*, односно паљење обредних ватри (Павловић, 2018; Павловић, 2018). Важан део културног наслеђа Сиринићке жупе представљају народна проза и поезија, разне народне умотворине; значајан део ове богате ризнице народног стваралаштва је забележен, првенствено захваљујући И. С. Јастребову, В. Бовану, као и В. Питулић.³

² У овом раду нису дати комплетни описи обреда и обичаја у вези са рођењем, свадбом и сахраном, будући да је предмет рада била лексика обредне хране и пића, већ само они делови који су у вези са храном или пићем.

³ У време систематског записивања народних умотворина Вука С. Караџића, територија Старе Србије била је под турском влашћу, те се тамо није могло лако доћи. В. Питулић истиче да је тек појавом збирке Ивана Степановића Јастребова (Јастребов, 1886) европској јавности презентовано до тада научним круговима непознато фолклорно усмено наслеђе које је било једно од примарних у сагледавању колективног усменог наслеђа словенских народа (Питулић, 2018, стр. 287).

Један од важнијих сегмената традиционалне културе везан је за Лазареву суботу – обичај под називом **Лазарица**. Овај дан се у Сиринићкој жупи прославља на посебан начин и, према нашим сазнањима, има веома дугу традицију и датира из далеке прошлости. Са обредног аспекта, ово је најбогатији српски обичај који представља веома сложену социјално-културну појаву. Лазаричка пракса има широко територијално распрострањење и подразумева општебалкански и општесловенски контекст.

Лазарица се увек спомиње као радостан празник; везује се за Лазареву суботу (у народу позната и као Врбица). Лазарева субота, уочи Цвети, посвећена је васкрсењу Лазара из Витаније после четвородневног пребивања у гробу. На вест о смрти Лазаревој, Господ Исус Христос је дошао у Витанију и васкрсао га из мртвих. Лазарево васкрснуће описано је у *Јеванђељу њо Јовану* и у њему се огледа победа живота над смрћу, што је и основ новозаветне вере.

Међутим, сви елементи лазаричке обредне праксе указују на то да је реч о паганском обреду који се касније, везавши се за хришћански празник Лазарева субота, прилагодио хришћанству. Лазаричке песме, које су биле део пролећног обреда, врста су песама магијског карактера. У њима доминира жеља за општим напретком. Најпре се веровало у магијску моћ речи, предмета и различитих радњи које су се том приликом обављале, а потом се то чинило и поштовало јер су стари тако чинили; затим је то прешло у традицију коју су нам преци оставили и коју треба чувати, те је тако лазарички обред постао драгоцену културно наслеђе (Бован, 1977, стр. 78–79).

Први помен овог обичаја налазимо у *Српском рјечнику* Вука Стефановића Караџића из 1818. године. Одредницу *лазарице*⁴ он објашњава на следећи начин:

„До скоро је био обичај у Србији (а може бити да је ђешто и сад), да иду лазарице (неколико ђевојака) уочи Лазареве суботе од куће до куће, те играју и пјевају пјесме од Лазара (онога што га је Ристос васкрсао). По Сријему и данас скупесе ђевојке у очи Лазареве суботе и стану у коло а пруже руке од себе, па дигну мало дијете мушко те иде преко руку, а оне пјевају: *Лази, лази, Лазаре!* | Те долази до ме-

⁴ На овом месту указујемо на специфичност самог термина *лазарица*. Наиме, у прегледаној литератури, назив овог празника се наводи као *Лазарице*, док у Сиринићкој жупи срећемо искључиво израз *Лазарица*, те ћемо се и ми у даљем тексту користити том варијантом. Иста је ситуација и са термином *задушница*.

не, | Приватај се за мене: | За свилене рукаве, | За свилене мараме, |
За клечане кецеље“ (Караџић, 1987, стр. 360).⁵

И *Словенска миџолоџија* бележи одредницу *лазарице*; спомиње се да је то „девојачки обред обилажења села и сеоских имања на Лазареву суботу“, с циљем доприношења берићету и благодети у кући, као и то да је овај обред познат „на читавој територији Балкана на коју су се досељавали Словени“ (Плотникова, 2001, стр. 328–329).⁶

У *Српском миџолошком речнику* појам *лазарице* се дефинише као обредна игра групе девојака (лазарке), везана за празник васкрсења Лазаревог. Наводи се да број учесница варира у разним крајевима (од шест до дванаест), а „затворени карактер женске групе, женска иницијатива за брак и обичај да понекад лазарке учествују колективно у жетви показују да и лазарице, као и краљице, првобитно потичу из матријархалне културе, као представнице шумских демона“ (Кулишић, Петровић, Пантелић, 1970, стр. 204–205).

У раду *Драмски елементи у обреду Лазарица* закључује се да овај обред у свим фазама функционише као целовит драмски перформанс. Лазарица се препознаје као права народна драма у којој, у савршеном синкретизму, уметност речи функционише са другим видовима уметничког изражавања (Прстојевић, 2012, стр. 219–228).

Иако је овај обичај познат (или је био познат) на скоро целој територији Балканског полуострва, Сирињка жупа је једна од ретких области у којој ова обредно-обичајна пракса и данас опстаје.⁷ Лазарица у Сирињку показује бројне дистинкције у односу на описе ове обредне праксе у осталим крајевима наше земље и региона. Такође, уочене су и незанемарљиве разлике у функци-

⁵ На основу овог записа да се закључити да су лазаричке песме и обред у којем су песме живеле већ били на издисају у крајевима које је Вук Стефановић Караџић обилазио; зато је и мало писао о овом обреду. На Косову и Метохији стање је било потпуно другачије; чињеница да се у шарпланинској жупи Сирињки Лазарица и данас, у XXI веку, традиционално обележава уз певање лазаричких песама јасно говори о томе да су у Вуково доба лазаричке песме биле још очуваније и да се овај обред засигурно поштовао на много ширем терену.

⁶ Овај обред, на симболичком и функционалном нивоу, има много тога заједничког с обредном игром *краљице*; оне су познате Западним Словенима и западном делу јужнословенске територије. У *Словенској миџолоџији* се наводи да је могуће заједничко архаично порекло лазарица и краљица (Плотникова, 2001, стр. 328).

онисању овог обреда у прошлости, почетком прошлога века, и садашњости, а може се приметити и висок степен неуједначености лазаричке праксе у различитим селима Сиринићке жупе.

Сходно томе, у жељи да опишемо и сачувамо од заборавља чита-во богатство обредно-обичајних садржаја, које је већ прегазио талас времена, и ради систематичнијег представљања грађе, у даљем раду даћемо опис овог обреда из прошлости и из садашњости (не постоји јасна граница прелаза једне фазе у другу, већ се то дешавало поступно), приказујући све варијанте лазаричке обредне праксе које смо на терену забележили. Такође, настојаћемо да прикажемо народна веровања и ставове у вези са различитим сегментима ове обичајно-обредне праксе, како би се стекла потпунија представа о културној свести народа на овим просторима.

С обзиром на то да Лазарица функционише као права народна драма, садржећи све неопходне елементе структуре драмског перформанса, одлучили смо се да овај обред представимо на тај начин – по фазама, односно сценама.⁸ Са етнолошког и етнолингвистичког аспекта биће представљена реална и акциона компонента овог обреда, што омогућава стицање увида у ритуалне поступке и предмете, док ће вербална страна лазаричке праксе, изражена кроз лазаричке песме, бити предмет будућих истраживања.⁹ У тексту ће бити означене језичке јединице које функционишу као културеме.¹⁰ Такође, даћемо транскрипте де-

⁷ Колико је нама познато, лазарички обред у Сиринићкој жупи никада није детаљно описан, али се лазаричке песме сиринићке области бележе од краја XIX века. Записи и збирке песама праћени су описима појединих обредних компоненти. Пред сам крај XIX века учитељ Ј. Борђевић записао је лазаричке песме у селу Севцу (20 записа); после Првог светског рата Ж. Николић је у Кући штампао 32 лазаричке песме записане, такође, у Севцу; В. Бован у другој половини XX века бележи и објављује велики број лазаричких песама забележених у Сиринићкој жупи, а ову традицију наставља В. Питулић.

⁸ Мештани су ову обичајно-обредну праксу описивали као целовит догађај. Међутим, ради лакшег представљања свих сегмената, ми смо одлучили да Лазарицу представимо по фазама које смо сами издвојили.

⁹ Узимајући у обзир чињеницу да су све народне песме изрази колективне свести одређене друштвене заједнице у једном временском периоду, јасно је да се у лазаричким песмама може уочити повезаност културе и језика, а њиховом се анализом може представити културни идентитет и објективна слика свести друштвених заједница. Врло старе по свом постању и веома занимљиве структуре, лазаричке песме представљају изузетно сложен предмет истраживања и захтевају посебну студију.

лова снимљеног материјала, као и фотографије које илуструју одређене сегменте Лазарице.

Истраживањем је обухваћено дванаест пунктова – обрађена су сва села Сирињиће жупе која су данас насељена српским становништвом. Грађа је добијена снимањем спонтаног разговора са изворним дијалекатским говорницима, углавном старијим особама женског пола.¹¹

ЛАЗАРИЦА У ПРОШЛОСТИ

Према речима информатора, у раније доба, у Лазарицу су ишле¹² младе девојке које су биле за удају.¹³ Оне су се углавном звале *лазарке* или *лазари*.¹⁴ Облациле су народну ношњу и, у групама, ишле од куће до куће како би укућанима певале лазаричке песме и тиме доносиле напредак и срећу, за шта су добијале дарове у виду јаја и других намирница.

И2: Понајре ишле ѿлеме девојке, за удавање ишћо биле. Па кад ће се ѿромену, кад ће се накићу сас манисћира, ѿа ће ѿи заїледују ѿако у ѿеј куће ишћо иду да ѿоју. Ауу, моїњо удаво ѿојале, зар ѿа сї, сал до-ћу на вриѿа и нишћа не уму. Понајре ће ѿи заїледују сїѿари и кад ѿи

¹⁰ Овај термин посматрамо као језички знак који осим знака и значења садржи и културну компоненту као изванјезички садржај, те поседује и конотативно значење. Културеме ћемо бележити у облику у којем их чујемо на терену, те ће многе имати дијалекатски облик.

¹¹ Изражавамо велику захвалност информаторима и наводимо њихова имена: Добрила Реѿић из Штрпца (1944), Роска Јовановић са Брезовице (1955), Ленка Сталетовић из Виче (1946), Лепосава Ђукић из Севца (1944), Љиљана Стојковић из Готовуше (1962), Драгана Стојчетовић из Доње Битиње (1968), Стоја Дејановић из Јажинца (1932), Зора Лекић из Сушића (1951), Радмила Симановић из Горње Битиње (1948), Доста Дурлевић из Драјковца (1945), Зорка Илић из Врбештице (1930) и Олга Крстић из Беревца (1959).

¹² Конструкција *иде у Лазарицу* употребљава се на читавом терену и означава учешће девојака у овом обреду. Стога ћемо се и ми у даљем раду изражавати у складу са тим и прихватити овај израз као правилан.

¹³ Раније су се удавале и девојке од петнаест година, а она која би прошла двадесету годину била би сматрана старом.

¹⁴ На простору Сирињића, у разговорима с мештанима, забележили смо да се ове лексеме углавном користе у облику множине. Преовладава термин *лазарка*, мада се може чути и *лазар*, подразумевајући под тим именом особу женског пола. И. С. Јастребов је, описујући лазарички обред у Старој Србији, учеснице у овом обреду назвао *лазарицама*. Међутим, у Сирињићкој жупи ова лексема нема то значење.

*се дојадне некоја лазарка њосле љу љросиле. Млозина љако се оже-
нулале, од Лазарицу шљо виду девојке.*¹⁵

Припреме за Лазарицу. Припреме за Лазарицу почињале су неколико недеља пре самог празника; подразумевале су спремање **ношње** и вежбање **лазаричких љесама**. За спремање ношње за лазарке биле су задужене мајке и баке. Постојале су две ношње – ношња са тканим сукњама и ношња са паутама, односно, како су информатори рекли, носиле су се **љкране сукне сас кошуље** и **љав-
ше / љавше / љауше**.¹⁶ Мештани говоре да је ношња показивала из какве куће лазарке долазе: ако би носиле пауту, знало би се да долазе из богатих породица, ако би пак носиле ткане црне сукње, подразумевало се да потичу из породица слабијег материјалног стања.¹⁷

Важан део у припреми народне ношње био је **љрање** и **љејлање** пауте. Према речима мештана, то је врло специфичан поступак: када се паута опере, убацује се у воду са мало **љшеничној брашна**, како **би се ушљиркала** и остаје таква неколико дана, а онда се пре пеглања попрска водом, тј. **исфајља**, како би омекшала, а пегла се од леђног дела ка предњем, правећи **радњце**.

И1: Се сљави вода, а брашњо врло мало, ка јена кашика. Али знаш како укочи љаушју. После се рашири и сакуљши и да се љејла. Али љре љејлање, обавезно се исфајља сас воду да се омекне шљо је укочена, ља осљане лек љако да се ка усљрне и лејо да се љејла. Позади нема радњци, и најред нема, јер љокрива дошча.

Неколико дана пре Лазарице, лазарке су се окупљале како би веждале певање лазаричких песама, односно како **би љојале** лазаричке песме.¹⁸ Постоји веровање да се лазаричке песме могу певати само тад; није добро певати их након Лазарице, нити током целе године до следеће Лазарице, како **крава не би љревела**.¹⁹

¹⁵ Многи информатори су истакли да су се девојке као лазарке, певајући, показивале јавности и да су се међу њима тражиле будуће супруге и снахе.

¹⁶ На терену смо забележили све три варијанте ове лексеме, мада доминира израз **љаушја**.

¹⁷ Ова дистинкција је успостављена због материјала којим су сачињаване сукње и пауте. Док су жене саме ткале од вуне сукње и бошће, за израду пауте углавном се користио куповни материјал.

¹⁸ Према речима мештана, водило се рачуна и о данима у седмици када ће се песме певати. Веровање у „добре“ и „лоше“ дане није страно Сиринићанима, те се и данас води рачуна о дану када се узима млада, када се праве весеља, када се иде у посету новорођенчету, итд. Уторак, четвртак и недеља (субота има неутралну конотацију) сматрају се „добрим“ данима.

И7: Тој њојале, њојале, сал се чуло свуда њо село. Недељу дана њрег Лазарицу сабирале се њо куће и викну њи њесме, све ѡрмело.

Чишћење дворишта. Постојао је обичај да се у петак, дан пре Лазарице, свако двориште *очисти* и *ѡмеште*, како би лазари затекли чисто домаћинство. Сматрало се да чишћење *мешлом* симболично представља и чишћење од лоших ствари, терање зла. Такође, свака капија у ноћи између петка и Лазареве суботе остаје отворена – то је знак да лазари могу посетити кућу.²⁰

Одлазак у леску (шуму) по дрва и купање. У прошлости је постојао обичај да лазарке обавезно иду *у леску*²¹, тј. у шуму како би донеле *дрва* за ложење *вајре*; дрва су везивана ужетом и ношена су на леђима до домова. На ватри коју су ложиле загревала се *вода* за купање; *кућање* у тој води био је обавезан ритуал пре облачења народне ношње. Овај обичај забележен је у свим селима Сиринићке жупе са српским живљем, али се од села до села разликује време одласка у шуму. У неким селима ишло се у петак увече, *уочи Лазарицу*, а у неким се ишло рано изјутра на дан Лазареве суботе, пре свитања.

Облачење ношње. Након купања, следио је ритуал *облачења* народне ношње, што се сматрало свечаним чином. Мајке или баке облачиле су лазарке тачно утврђеним редоследом – најпре се облачи *ѡауша* или *црна ѡкана сукња* и *кошуља*, затим се ставља *ѡодгрљач* око врата, *дошчиче* и *колан* око струка, *дошча / дошћа*, којом се прекрива предња страна пауте или сукње, *машње*, које се везују око рукава, и *јелече*, које је често било украшено разним извезеним мотивима и бисерима. Као украси су се користили и *ѡренишче* и *крс*. Такође, обавезно се на појас стављало *марамче*.²²

¹⁹ Ово веровање највише се односило на стоку – сматрало се да ће година бити лоша за стоку ако се певају лазаричке песме кад им није време. Данас је мало домаћинстава која имају стоку, али ово веровање постоји и даље. Нико од млађих информатора није помињао разлог ове забране (то смо сазнали од старијих мештана), али се од свих чуло да се песме не певају након Лазарице, јер не треба, није добро.

²⁰ Затворена капија је била знак да је та кућа у црнини, јер није прошло годину дана од смрти неког члана. Такво домаћинство је посећивала само једна група лазара и певала једну песму. Песма се певала ради призивања благодети и среће за будући период, како би се дозвољавало певање лазаричких песама за наредну годину. Такође, младе девојке из куће која је у црнини нису ишле у Лазарицу. Ови обичаји очувани су и данас у непромењеном облику.

²¹ Сиринићани шуму називају *леском*, те је приликом описа овог дела обреда увек коришћен овај назив.

Саставни део лазаричке спреме била је и корпа – *крошња*.²³ У њу су се стављали дарови које су лазарке добијале. Такође, свака лазарка је обавезно носила и *шијайче / сјайче*²⁴; то су били посебно украшени штапови, са проширењем на врху, где се, такође, стављало *марамче*.

И1: Пауше биле шивене од шифон, а на рукаве обавезно биле извезене да се украсу. И појрљач дио извезен, пошоо шаг немале шако украсе. И нека манисџра сјаљале ако имале. Обавезно ишло пренишче око врай, пој биле паре закачене, средрне, дукаши, и крс средрни. Обавезно сјајчиће носиле.

Обилажење сеоских домаћинстава. Након облачења ношње, лазарке су се састајале и потом кретале у обилазак сеоских кућа. Настојало се да се што раније крене, у саму зору, јер су лазарке које дођу прве добијале највише дарова.²⁵

У овој фази обреда запажамо најјачу диференцијацију, те ћемо у даљем раду приказати све забележене варијанте. У мањим селима, у Врбештици, Драјковцу, Вичи, Сушићу и Брезовици, дио је обичај да све девојке заједно иду у Лазарицу (није био важан број учесница). Претпостављамо да је ова пракса последица врло малог броја домаћинстава, а самим тим и девојака које би обилазиле село.

У селу Севце, које се налази најјужније, забележили смо врло специфичну појаву – једна од лазарки је била невеста. Наиме, како информатори сведоче, у Лазарицу је ишла група од пет девојака – две су биле обучене у ношњу, две су биле обучене у лепе хаљине, а једна је била *млaнесџа*.²⁶ Нису певале све заједно, већ *на ред*, односно најпре две са ношњама, потом две у свечаним ха-

²² У раду *Из одевне лексике у Сиринићкој жуџи* Д. Радовановић забележене су и са (етно)дијалекатског становишта објашњене ове лексеме (Радовановић, 2015). Задржаћемо се само на објашњењу трију предмета; *колан*, *пренишче* и *средрни крс* били су обавезан дар свакој невести (једна од обавеза свекра била је набавка ових украса). Колан се носио око струка, а пренишче и крст око врата. Народна ношња је за Сиринићке младе дуго представљала и венчаницу, а облачила се и за све велике празнике (на пример, Ускрс).

²³ *Крошње* плетене од прућа биле су најчешћи предмет за ношење хране и пића, те не чуди употреба овог предмета у лазаричком обреду.

²⁴ На терену бележимо обе варијанте ове лексеме. Нисмо успели да сазнамо симболику ношења овог предмета; мештани говоре да не знају или да је то био само украс.

²⁵ Постоји веровање, које се задржало до данас, да сви укућани морају устати из постеље и доручковати пре доласка првих лазара. Мештани говоре: *није добро да ше предију лазари, преда да се сјави дар нешто у уста прене што дођу*.

љинама, док мланеста није певала (мланеста је често била мала девојчица).²⁷

У Јажинцу је, такође, групу чинило пет 5 девојака, али нема асоцијација на свадбу и невесту. Две су се звале *лазарке*, две *йевачице*, а једна је била *йуйкачица*. Лазарке су певале, а певачице су служиле да их замене у певању кад се уморе. Тупкачица није певала, већ се само окретала око њих и играла, односно *йуйкала*.

У Штрпцу, Беревцу и Готовуши био је обичај да у Лазарицу иде искључиво паран број девојака (најчешће две, а некад и четири). Како мештани говоре, ишло се у пару, *ал две ал чейири лазарке*. Неки информатори су рекли да је некада по једна мала девојчица ишла са лазарима и носила крошњу.

У Горњој Битињи и Доњој Битињи бележимо податак да су у Лазарицу ишле најчешће по две девојке, а некада и више девојака заједно; није био важан број девојака, било је важно да иду најмање две лазарке заједно.

У групама су лазарке обилазиле село од јутра до поднева; настојало се да се најпре обиђе *мавала*, а потом и остатак села. Испред сваке куће лазарке су певале по неколико песама, у зависности од тога које чланове садржи одређено домаћинство. Након тога, домаћица им је у корпу стављала дарове – било је обавезно даривање *јајима*²⁸, а понекад су лазарке добијале и друге намирнице (*йра, кромйир / комйир, шећер*). Ретко се дешавало да се лазаркама удели и новац (*динарче, йарче*).

И5: Јаја увек се давала. Кој има, дава и комйире, йра, шећер, воћке, али йа јаја йлавна била одувек. А йаре не се давале, рейико. Тд кој йа има йаре. Рейико некоје динарче да се сйушћало у крошњу, а ми се радујемо за йаре само йако!

²⁶ Иако претпостављамо да су постојале лексеме којима се именују девојке у ношњама и у хаљинама, нисмо успели да дођемо до њих; *мланесйа* је назив који се користио за сваку невесту.

²⁷ Ова варијанта обреда врло је атипична за област Сиринића. *Словенска мишолоија* бележи варијанту обреда *лазарице*, која је најближа српским *краљицама*, сачувану у североисточној Бугарској, под називом *буенец* или *буенек*; учесница обреда је и *млада* (невеста), најчешће девојчица од осам до десет година, којој лице прекрива црвена тканина (Плотникова, 2001, стр. 328).

²⁸ Јаја су и данас једно од основних обележја лазаричког обреда. Према мештанима, то је у прошлости била намирница коју је свака породица увек имала, а мотивацију можемо пронаћи и у томе што се јаја фарбају за Ускрс, који се увек празнује недељу дана након Лазарице. Од мештана смо чули да лазарке скупљају јаја за *машћевање* – за фарбање.

Подела дарова. Након поднева, лазарке су одлазиле својим кућама ради поделе дарова; тај поступак се називао **делење**. Све се делило на равне части и ова је фаза означавала крај обреда.

ЛАЗАРИЦА У САДАШЊОСТИ

У Сиринићкој жупи овај обичај и данас се поштује, али су уочене бројне разлике у односу на некадашњу обредно-обичајну праксу. Најпре се уочава разлика у узрасту учесница овог обреда – лазарке су раније биле младе девојке, а данас су то углавном девојчице; узраст који је у прошлости подразумевао почетак учествовања у овој обредној пракси данас означава завршну фазу учествовања у животу једне женске особе.²⁹

Припреме за Лазарицу. У овој фази нема драстичних одступања од претходног описа. Ношња се припрема на исти начин, а лазарке се и даље окупљају ради вежбања лазаричких песама (оне које су старије и знају да певају). Међутим, данас је потпуно избрисана разлика у вези са ношењем пауте и тканине сукње – користе се обе комбинације, али су у сукњама обично млађа деца, јер су оне лакше за облачење и ношење.

Чишћење дворишта. И данас свака домаћица у петак, дан пре Лазареве суботе, обавезно мете и уређује своје двориште.

Одлазак у леску (шуму) по дрва и купање. Ова фаза је давно избачена, за њу смо сазнали од најстаријих бака у овим селима, што не чуди, будући да данас улогу лазара имају девојчице које би се тешко снашле у скупљању дрва из шуме, а загревање воде за купање давно је изашло из употребе.

Облачење ношње. Разлика у овом делу обреда своди се само на време када се лазарке облаче; док се у прошлости пре зоре устајало и облачило како би се у свитање кренуло у обилазак села, у новије доба лазарке се облаче мало пре поднева. Охрабрује чињеница да су ношње и даље идентичне са ношњама из најранијег периода који се памти, са свим одевним елементима. Крошња је и даље обавезан елемент, а ношење штапа најпре је замењено ношењем **кишобрана**, да би последњих година то било потпуно избачено.

²⁹ Као образложење за ову појаву мештани наводе стид девојака да иду у Лазарицу, јер се на то гледа као на застарео вид деловања.

Следеће фотографије приказују поносне чуваре културног наслеђа.

Слика 1: Ношња са сукњом и кошуљом.

Слика 2: Ношња са паутом.

Обилажење сеоских домаћинстава. У овој фази примећујемо брисање свих разлика, те потпуно уједначавање обичајно-обредне праксе. У свим селима Сиринићке жупе потпуно је нестала важност броја учесница овог обреда; у Лазарицу неретко иде по једна лазарка у пратњи мајке или баке; у кућама које посећују, лазарке певају једну или две песме, или уопште не певају, већ се само појаве на вратима.³⁰ Домаћице данас лазаркама обавезно дају јаја и новац, а последњих година уочена је и тенденција даривања слаткиша (*чоколада, домбона*). Лазаричке песме чују се током целог дана, све до увече, што је очекивано, с обзиром на то да се у обилазак села креће неколико сати касније од некадашње праксе.

³⁰ Мештани говоре да је у прошлости основни смисао овог обичаја лежао у лазаричким песмама, којима се призивао напредак и берићет. Међутим, данас се запажа да лазаричке песме губе своју функцију, те све чешће у Лазарицу иду бебе и мала деца која уопште не знају да певају, мада и девојчице већег узраста не желе да певају, за шта се наводе два разлога: или се стиде да певају, или су им текстови тешки за учење, будући да су лексеме и конструкције у песмама заиста архаичне.

Подела дарова. Ова фаза полако нестаје, будући да у Лазарицу данас иде по једна или две девојчице из исте куће.

И9: *Саī све се изменило. Ааа, ѿонаїре била Лазарица, ѿа цело село се ори, ѿоју лазарке, ѿоју жене ѿо куће. Саī ће ѿи говегу бедчиће ѿред враїа, а и ѿо ѿолеме, и ѿи вику: „Пој, ѿој!“ А де ће ѿоју, кад не уму. Не, не, све се изменило.*

АНАЛИЗА КОРПУСА

Грађа прикупљена теренским истраживањем даје могућност за представљање и праћење модификација лазаричке обредно-обичајне праксе у Сиринићкој жупи кроз период од једног века. Иако се сматра да је обредна пракса део традиционалне културе који је најмање подложен променама, изненађује чињеница да је лазарички обред у сиринићкој области прилично изменио своју структуру за релативно кратко време, губећи и мењајући бројне ритуалне радње и предмете. Уочава се тенденција уједначавања и упрошћавања обреда на читавом терену. Сматрамо да су модификације углавном условљене променом начина живота и променама у колективној свести млађих генерација.

Поједине радње данас је немогуће спровести – загревање воде за купање одавно је изашло из употребе, док поједина домаћинства чак немају могућност ложења ватре унутар домова, а, будући да су улогу лазара преузеле девојчице, није могуће послати их у шуму по дрва. Услед модернизације друштва, обредно-обичајна пракса губи на значају и на њу се гледа као на застарео вид понашања (према речима мештана), те лазаричке песме губе своју симболику и смисао, а стид данашњих девојака да учествују у лазаричком обреду доводи до тога да ту улогу преузимају девојчице.

Уочава се и тенденција везивања овог празника за децу – удадбени елементи из прошлости нестају, а не само да носиоци обреда постају девојчице већ се започиње пракса даривања дечака. Иако ово још увек није опште место, сматрамо да ће у блиској будућности важна компонента обреда бити даривање деце.

Опстаје веровање да овај празник доноси напредак и срећу, док облачење народне ношње преузима највећи значај и представља једини сегмент обреда који је задржан у готово непромењеном облику. **Народна ношња** је симбол националног идентитета, те сматрамо да упориште за опстанак ове предметне компоненте

обрета можемо тражити у снажно присутној свести о националној припадности, с обзиром на то да Сиринићани већ неколико деценија живе у прилично непогодним друштвено-политичким околностима. Национални елементи нису забележени или су споредни у нама познатој литератури о лазаричком обреду, углавном се наводи да лазарке облаче свечану одећу. Међутим, употреба народне ношње потпуно је оправдана и у складу с тим описима, будући да су мештани истакли да је ношња била страна свечаном одећом и да се носила за најсвечаније прилике.

Лазарица у Сиринићкој жупи потпуно је изгубила везу са праведним Лазарем, сем у самом имену, или та веза никад није ни била успостављена. Нико од наших информатора, мештана Сиринићке жупе, није споменуо васкрслог Лазара, причајући о овом обреду; у песмама које се певају на овај празник такође нема помена Лазаревог имена. Ни у једном сегменту овог обрета, узимајући у обзир његову вербалну, реалну и акциону страну, нису уочене значајније импликације на библијски и литургијски смисао овог празника.³¹

Говорећи о нејединствености схватања овог пролећног обрета и размимоилажењу са првобитним смислом, В. Бован наводи: „У Сиринићкој жупи [...] неких посебних веровања везаних за Лазареву суботу као хришћански празник и нема јер о црквеном св. Лазару млађи не знају баш ништа, а од старијих мало ко. Могло би се рећи да у селима ове жупе веровање више није основа чувању песме. Сам обред се лагано распада и заборавља. Верски, хришћански смисао обрета као да овде није никада био чврсто изграђен“ (Бован, 1977, стр. 79). Једини предмет који лазаричку праксу повезује са хришћанством јесте *крст*, који је основни симбол хришћанства; у прошлости је био обавезан елемент народне ношње, те и лазаричког обрета, док је данас факултативна компонента. Међутим, и ову компоненту не можемо сматрати директном везом са хришћанством, будући да је постао део обрета посредством народне ношње.

С друге стране, многи акциони и реални садржаји указују на паганско порекло и митолошку основу овог обрета, што потврђује његове дубоке историјске корене. *Мейла* и *меише* дворишта ради припреме домаћинства за Лазареву суботу, како у прошлости тако и данас, представљају обавезне компоненте овог обрета

³¹ У записима у поменутој литератури овај обичај се повезује са праведним Лазаром; његово име се помиње и у песмама и ритуалне радње се врше у славу његову.

са врло јасном симболиком. Метла је предмет из домаће свакодневице, коме су у народним веровањима приписивана демонска обележја, али истовремено и својства заштите; метла је као одредница обрађена и у *Словенској митологији* и у *Српском митолошком речнику*. Према речима информатора, двориште се мете ради чишћења и протеривања нечистих сила, како би се спремио очишћен простор за долазак лазара.

Ритуалне радње и предмети у вези са одласком лазара у шуму по дрва, ложење ватре тим дрвима и загревање воде за купање на тој ватри, као и ритуално купање пред облачење народне ношње, најснажније осликавају митолошку слику света и остатке паганства. *Дрво* је један од основних елемената традиционалне слике света, који обликује просторне и временске представе; у низу веровања јавља се као митопотска пројекција универзума (Плотникова, 2001, стр. 161). У лазаричком обреду посечена дрва за огрев из домена свакодневне употребе прелазе у обредне предмете и добијају специфичну симболику. *Вайпра* и *вода* у народним представама основни су елементи универзума, заједно са земљом и ваздухом. Обредне ватре познате су свим словенским народима и саставни су део многих календарских, породичних, привредних и других обреда, мада се највише везују за празнике пролећно-летњег циклуса, где спада и Лазарица (Плотникова, 2001, стр. 64–65). Према народним веровањима, вода је извор живота и ослонац на коме се држи земља; вода је и средство за магично очишћење (Плотникова, 2001, стр. 87). Сматрана је за један од основних извора здравља, те су различите процедуре у вези са водом (купање, поливање, прскање) добијале изузетан третман у обредима празника. Ритуално *кујање* је радња која у словенским обредима има, пре свега, лустрациони значај.

У овој фази лазаричког обреда купање лазара је централни догађај, те се остали елементи могу сматрати само средствима за долажење до крајњег циља. Међутим, ми сматрамо да и све остале обредне компоненте имају много дубљи смисао и да су последица традиционалних паганских схватања, будући да су сви делови обреда праћени специфичним вербалним садржајем – лазаричким песмама, и да све радње потпуно искључују активност и присуство мушкараца (иако доношење дрва и ложење ватре, према традиционалној подели послова, припада мушкарцима), а у прилог овом схватању иде и чињеница да су се, према речима мештана, лазарке и остале учеснице обреда на посебан начин од-

носиле према дрвима (ношена су искључиво на леђима), и води, док су ложење ватре и купање били свечани чинови.

Важан ритуални предмет у овом обреду јесте и **јаје**, које је значајан симбол и у словенској митологији и у хришћанству. Иако спорадично бележимо да су у прошлости лазаркама давали и друге намирнице (пасуљ, кромпир, јабуке), а данас се обавезно даје и новац, јаја остају основни симбол даривања па и један од главних симбола Лазарице. Мештани говоре да су се јаја даривала јер је то била намирница коју је свако домаћинство имало.³² У том смислу, јаје можемо посматрати као митолошки симбол, будући да је, према народном веровању, јаје почетак свих почетака, стециште животне снаге, симбол препорода и плодности (Плотникова, 2001, стр. 234). Не треба занемарити ни чињеницу да се неколико дана након Лазареве суботе прославља најрадоснији хришћански празник Васкрс, те су се јаја прикупљала за фарбање. У том смислу, јаје можемо посматрати и као хришћански елемент лазаричког обреда.

Бројеви су једна од елементарних категорија у митолошкој слици света, представљају објекат семантизације, симболизације и вредновања (Плотникова, 2001, стр. 54). Очекивано, у прошлости су били важна компонента лазаричке праксе – број девојака у лазаричкој групи која обилази село углавном је био одређен и сталан, али неуједначен, разликовао се од села до села. На терену су забележене три варијанте – група од пет девојака, група са парним бројем девојака (две или четири), док је у малим селима број учесница варирао, јер су све девојке заједно ишле у обилазак домаћинстава.

Сматра се да се лазарички обред развио из краљичког, након његове делимичне християнизације која је уследила након досељавања Словена на Балкан. У прилог томе може посведочити и лазарички обред у Севцу, који показује велику блискост са описаним обредом краљица. К. Митић наводи да је лазарички обред добио само хришћанску спољашњост, а задржао словенску пре-хришћанску садржину, функцију и начин играња (Митић, 2016, стр. 86). Реалне и акционе компоненте у нашој грађи потврђују овај став.

³² Будући да јаје има снажну симболику и у митолошким представама и у хришћанству, не сматрамо да је случајно добило функцију ритуалног предмета. Такође, домаћинства су, поред јаја, имала у великим количинама и друге намирнице, те се не можемо сложити с мишљењем спонтаног одабира.

Још једна важна карактеристика лазаричког обреда јесте потпуно одсуство мушкараца у свим фазама. Наиме, учеснице овог обреда са израженом драмском структуром искључиво су жене.³³ Поред лазара, који имају главну улогу, овај обред подразумева и учешће других женских особа – мајки и бака које припремају ношњу и облаче лазаре, као и домаћица које мету двориште и дарују лазаре. С обзиром на то да обичаји често одражавају родовско-задружну структуру друштва у којем су се првобитно развили, а лазарички обред несумњиво има паганско порекло и датира из далеке прошлости, сагласни смо с претпоставком да се у овом феномену могу назрети остаци матријархалне културе.³⁴

ЗАКЉУЧАК На основу анализираних грађе може се закључити да мештани Сиринићке жупе и данас чувају обредно-обичајну праксу наслеђену од предака. Промене у лазаричком обреду у највећој мери долазе као неминовност, као последица убрзаног научно-технолошког развоја и промене колективне свести у XXI веку. Веза са хришћанством никада није ни била чврсто успостављена, а пагански елементи, који су чинили основу лазаричког обреда, губе свој значај и нестају. Национална компонента, изражена кроз народну ношњу, постаје доминантна и једина пркоси времену, опстајући у непромењеном облику.

Овај рад потврда је императивности теренских истраживања ради бележења и очувања културног наслеђа, будући да јасно осликава нагле промене у реализацији обреда. Забележена грађа сведочанство је о лазаричком обреду са дугом традицијом и митолошком основом, који је успео да одолева таласу времена и различитим друштвено-политичким околностима.

ЛИТЕРАТУРА Бован, В. (1977). *Српске народне њесме са Косова и Мешохије*. Приштина: Јединство.

³³ На овом месту указујемо на још једну неподударност наше грађе са пређашњим записима о лазаричкој пракси у Сиринићу. В. Бован наводи да „групу чине две девојчице лазарице и један лазар, дечак од седам година“ (Бован, 177, стр. 79). Наши информатори потпуно искључују учешће мушкараца, лексему *лазар* користе искључиво за именовање особа женског пола, док термин *лазарице* са тим значењем није записан.

³⁴ Претпоставке о матријархалном друштвеном уређењу у старој словенској цивилизацији износе многи научници, позивајући се на бројне остатке матријархата у обредно-обичајној пракси словенских народа.

- Закић, М. (2018). „Ој, кад ће прођем Шар-планину“: песмом кроз Сири-нићку жупу. *Фолклористика*, 3 (1), 149–164.
- Ивић, П. (2009). *Српски дијалекти и њихова класификација*. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Јастребов, И. С. (1886). *Обычаи и пьесни турецкихъ Сербовъ*. С. Петербургъ: Екатеринбургскій кан.
- Караџић, В. (1987). *Српски рјечник (1818)*. Београд: Просвета – Нолит.
- Кулишић, Ш., Петровић, П. Ж., Пантелић, Н. (1970). *Српски миџолошки речник*. Београд: Нолит.
- Митић, К. (2016). *Прољећно-љетње обредне џјесме у Срба* (необјављена докторска дисертација). Филолошки факултет, Београд. Доступно на: fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:12622/bdef:Content/get.
- Младеновић, Р. (2019). *Говор северношарпланинске жупе Сирињ*. *Српски дијалектолошки зборник*, LXVI (1), 1–1041.
- Павловић, А. (2018). „Женидба Краљевића Марка“ на дан Белих поклада у Штрпцу. *Башџина*, 44, 469–498.
- Павловић, А. (2018). „Мавање кумбара“ – паљење покладних ватри у Сирињкој жупи. *Башџина*, 45, 471–485.
- Питулић, В. (2018). Народне умотворине Срба са Косова и Метохије од Ивана Степановића Јастребова до последњих записа. У: Љ. Бајић (ур.), *Српска славистика (колеџивна монографија)*, том 2 (287–301). Београд: Чигоја штампа.
- Плотникова, А. А. (2001). *Словенска миџолоџија, Енциклопедјски речник*. Београд: Zepher Book World.
- Прстојевић, В. (2012). *Драмски елементи у обреду Лазарица. Зборник за језике и књижевности Филозофског факултета у Новом Саду*, II, 219–231.
- Радовановић, Д. (2015). Из одевне лексике у Сирињкој жупи. У: М. Ковачевић и В. Поломац (ур.), *Пуџевима српских идиома* (139–159). Крагујевац: ФИЛУМ.
- Реџић, Е. (2018). *Попис шумарске и њој сродне лексике Сирињке жупе*. У: Г. Јашовић (ур.), *Милорад Ђорац, џедајо и научни радник* (247–261). Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Реџић, Е. (2019). *Обредна храна и пиће мештана Сирињке жупе*. У: Г. Јашовић (ур.), *Вуковим џрајом на Косову и Метохији* (163–177). Косовска Митровица: Филозофски факултет – Градска библиотека Вук Караџић.
- Урошевић, А. (1948). *Шарпланинска жупа Сирињ*. *Годишен зборник / Филозофски факултет на Универзитету – Скопје*, 1, 141–159.

EMILIJA D. REDŽIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA IN KOSOVSKA MITROVICA
FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF SERBIAN LANGUAGE AND LITERATURE

SUMMARY

LAZARICA IN SIRINIĆKA ŽUPA: REAL AND ACTION
COMPONENT OF THE RITUAL

This paper is the result of the field research in the area of Sirinićka župa, at the foot of Šara Mountain. The subject of the research is the description of the ritual called *Lazarica*, which is related to Lazarus Saturday. From the ethno-linguistic aspect, the real and action components of the ritual are analyzed, which provides insight into the ritual procedures and objects. Rituals are presented in the past and present, with all variants of the *Lazarica* ritual recorded in the field, in order to determine the differences caused by time, as well as folk beliefs and attitudes regarding different segments of the customary-ritual practice, in order to gain a more complete picture of cultural consciousness of the people in this area.

KEYWORDS: ethno-linguistics; Sirinićka župa; Lazarus Saturday; *Lazarica*; custom; past; present.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).